

ЗАЛЕЖНІСТЬ ОБРАЗНОСТІ КОЛЬОРОНАЗВИ ВІД ЇЇ СЛОВОФОРМИ

Автор статті робить спробу з'ясувати шляхи творення образності словакольороназви у зв'язку з його морфологічною категорією (іменник, прикметник, дієслово, прислівник, а також неологізм як складна морфологічна одиниця), засновуючись на теорії образу О.О. Потєбні та прозовій творчості М. Хвильового як представника імпресіонізму в українській літературі.

Слово, думка, образ... Як вони виникають? Як поєднуються в художнє ціле і вражають серця? Здавна людство прагне проникнути у творчі таємниці мистецтва слова, зрозуміти його глибинну суть, навчитися виражати словом те найпотаємніше, що живе в душі людини.

«Мова в усьому без винятку символічна» [3,269],— твердив видатний вітчизняний мовознавець О.О. Потєбня. І це не випадково. Адже кожен із творців літературного надбання — від безіменних авторів народних епічних та ліричних пісень, прислів'їв, приказок до поетів, белетристів і драматургів, які розробляли канони літературної мови, — звертався до образів предметів та явищ, які оточували його в повсякденному житті, та перетворював їх на символи.

Однією з найяскравіших сторінок символотворення в українській мові є вживання в художньому творі кольористичних образів. «Поети послуговуються грою кольорів у природі, щоб характеризувати зміну людського чуття» [4,404]. До цього теоретичного постулату І. Франка можна додати, що використання колірних образів сприяє не лише відтворенню автором картини довкілля, а й значною мірою її перетворенню, й передусім — засобами проектування зовнішніх реалій на внутрішній світ людини, її настрої, прагнення й переживання.

Важливою особливістю кольорового образу-символу є його здатність до створення асоціативних полів. Основними в цьому процесі є сім семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків, — *червоний, жовтий, зелений, блакитний, синій, білий та чорний*. Периферію становлять майже всі наявні в мові кольорові лексеми, що об'єднуються довкола основних назв. Діапазон їхнього походження є досить широким:

1. Словотвірний від їхніх основ (*синюватий, блідо-рожевий, темно-зелений*).

2. Морфологічний (*синява, червоніти, зелень* тощо).

3. Похідний від реалій об'єктивної дійсності (*колір морської хвилі; бірюзовий; шоколадний* тощо).

Ці мовні одиниці розширюють сукупність кольороназв української мови, а будучи вжитими в літературному творі, збагачують систему його образів, урізноманітнюють його оповідну структуру, а також слугують важливим чинником розкриття внутрішнього світу персонажів.

У нашій роботі йтиметься про закономірності, згідно з якими образність кольороназви залежить від її морфологічної категорії (іменник, прикметник, дієслово, прислівник, а також неологізм). За тим, як визначається кожна з цих категорій у мовознавчій науці (назва предмета — іменник, ознака — прикметник або прислівник, дія — дієслово), можна встановити первинну залежність між словоформою кольороназви та її образністю:

1. *Колір-іменник* як ім'я позначає певну абстракцію (небесна *блакить*, *зелень* лугів тощо). За певних умов набуває ознак конкретного предмета або явища, наприклад, назва металу «срібло» у метафоричному сполученні «срібло волосся» стає символічним кодом кольороназви «сивина».

2. *Колір-прикметник* — найбільша група в системі кольористичних образів. У структурі художнього твору буває й епітетом (*синя вода*), і порівнянням (насунувся, *мов чорна хмара*), і метафорою (*зелений шум*). До рівня символу підноситься, будучи вжитим у нерозривному зв'язку з означуваним (наприклад, *зелень лісів* як опредмечений кольористичний образ могутності Природи).

3. *Колір-дієслово*. Дієслова, що означають колір, поділяються на дві підгрупи. Першу становлять слова, що означають сприйняття кольору зором реципієнта, — візуальні статичні образи «біліти», «зеленіти» тощо. До другої належать слова, що являють собою відтінок кольору, який надає предметові сам реципієнт, — «біліти (стіни)», «золотити (бані)» тощо.

4. *Колір-прислівник*. Як і колір-прикметник, є позначенням колірності описуваного предмета, але вживається не так часто, переважно — для відображення почуттів героя: «темно/зелено в очах» — смуток чи біль; «На душі в мене було синьо» (М. Хвильовий) — душевний спокій.

Розглянемо шляхи творення образності кожної з цих морфологічних категорій кольороназв детальніше, взявши за теоретичну основу дослідження потєбніанську тричленну структуру слова — *зовнішня форма, внутрішня форма, значення* [2,31], а за ілюстративний матеріал — новели М. Хвильового.

Так, іменник «золото» на момент свого виникнення фактично не є кольороназвою, хоча позначає метал конкретного (яскраво-жовтого) кольору. Цей кольоровий тон і є його зовнішньою формою, з якої кристалізується форма внутрішня — порівняльний зворот «жовтий, мов золото». По цьому утворюється метафора, наприклад «золота нива», в якій елемент «жовта» вже є втраченим, проте «золото» отримує значення кольороназви.

Але й на цьому еволюція образу «жовтий, мов золото» не закінчується. Адже письменник, застосовуючи в своєму творі той чи інший образ-символ, несвідомо привносить у структуру художнього тексту весь діапазон його традиційних значень, перетворюючи твір на макрокосмос прадавніх уявлень людини про світ.

За приклад візьмемо образ із новели М. Хвильового «Кімната ч.2»: «Вночі їй снилося поле. Ціле поле, як ризи Господні» [5,269]. Цей образ сягає своїм корінням іще часів прийняття християнства на Русі, коли, беручись до вишивання в день великомучениці Варвари, майстрині промовляли заклинання: «Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила й нас навчила» [1,24]. Закарбоване у фольклорній пам'яті нашого народу, це заклинання стало основою для блискучого метафоричного образу в творі Хвильового «поле, як ризи Господні» (неначе вишите золотом. — *Н.Н.*). Тут мотив «жовтий» трансформується через порівняння «мов золото» в контекстуальну архетипно-символічну асоціацію, яка виводить на іменник «золото» як *кольороназvu*.

Значно іншим є процес образотворення для *кольору-прикметника*. Посідаючи чільне місце в системі кольороназв української мови, прикметник часто стає «невидимим» у тексті, відчутним лише при називанні предмета чи явища. Згідно з потєбніанською схемою творення образу, слово, наприклад «небо», породжує у свідомості уявлення «блакитне», а з цього останнього впливає більша сукупність уявлень: «волошкове», «бірюзове» тощо.

У свою чергу, ї сам колір є первинним щодо

багатьох образів. Чимало кольороназв-прикметників утворено від назв рослин — *оранжевий, коричневий* (від *кориця*), *малиновий, бузковий*; мінералів — *бірюзовий, рубіновий, малахітовий*; найменувань продуктів харчування — *кремовий, шоколадний, колір кави з молоком*. Часто такий прикметник замінює собою складену кольороназvu: «рубіновий» — замість «яскраво-червоний», «кремовий» — замість «блідо-жовтий». Вагомість його як художнього образу полягає в тому, що він підсилює емоційне навантаження свого попередника — предмета чи явища, від якого його утворено, й перетворює назvu цього предмета на джерело кольористичних асоціацій.

Безпосередньо з формою *дієслова як кольороназви* пов'язана його поліваріантність. Лексема «білий» породжує одразу два уявлення: «біл'гти», тобто «сприйматися реципієнтом як біле», та «білити» — надавати предметові білого кольору.

Колір-дієслово іноді буває оригінальною індивідуально-авторською метафорою: «червоніти» — епітет-присудок (наприклад, «маки червоніють у полі»), та «червонити» — часто вживати слово «червоний» — у памфлеті М. Хвильового «Думки проти течії»: «Отже, заднім числом *червонити* не можна» [6,501], теза, в якій контекстуально прочитується трансцендентність «червоного» і взагалі будь-якого кольористичного образу.

Особливо слід сказати про кольороназvu-ієологізми. Як уже згадувалось, художній образ має таку характерну рису, як смислова й емоційна наповненість. Згідно з Потєбнею, ієологізми виступають одним із засобів творення цієї якості внаслідок прояснення *внутрішньої форми* слова.

М. Хвильовий в українській літературі був неперевершеним майстром імпресіоністичної кольористими, залучаючи до оповіді не лише традиційні кольорові образи — іменники, прикметники, дієслова або прислівники, а й творячи нові. Кольористичний ієологізм Хвильового, будучи утвореним від іншої форми («*синьо*» від «синій»), від кольорового епітету разом із означуваним («літня *синьоблуза* ніч») або новим різновидом звичної форми («*червільковий*» від «червоний»), є метафорико-метонімічним кодом як зовнішнього, так і внутрішнього художніх світів літературного твору, а його образність посилюється за рахунок іманентної образності кожного з тих компонентів, які входять до нього.

Загалом у художній мові все працює на функціонування поетичного образу, й аналізувати її, таким чином, треба не лише за окремими місцями, насиченими кольоризмами, а в усій її цілісності, сукупності та взаємодії елементів. Одним із шляхів такого аналізу і є зіставлення образності кольороназви з її морфологічною категорією, що

стверджує рухливість художнього тексту загалом та його образів, зокрема кольористичних, що народжуються в процесі пізнання й осмислення

конкретних фактів дійсності й згодом знаходять новіші випадки застосування до різноманітних явищ життя.

1. Воронай О. Звичаї нашого народу.— К.: Обереги, 1993.
2. Потебня О. О. Думка і мова// Слово. Знак. Дискурс.— Львів: Літопис, 1996.
3. Потебня О. О. Естетика і поетика слова.— К.: Наук. думка, 1974.

4. Франко І. Я. Краса і секрети творчості.— К.: Наук. думка, 1980.
5. Хвильовий М. Твори: У 2-х т.— Т.1.— К.: Дніпро, 1990.
6. Хвильовий М. Твори: У 2-х т.— Т.2.— К.: Дніпро, 1990.

Naumenko N. V,

DEPENDENCE OF THE COLORISTIC IMAGE ON ITS MORPHOLOGICAL FORM

The author of the given article made an attempt to elucidate the way a coloristic image gets created in direct dependence on its morphological form (noun, adjective, verb, adverb, and also neologism). This work was based on O.Potebnya's theory of an artistic image, and on the prose writings by M.Khvyliovyi as a representative of impressionistic trend in Ukrainian literature.